

Олександр Буравський,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного університету імені Івана Франка

НЕОПУБЛІКОВАНІ Й ОПУБЛІКОВАНІ МАТЕРІАЛИ З ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Життєдіяльність Римо-Католицької церкви (РКЦ) на Правобережній Україні кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. охоплює низку архівних матеріалів, що зберігаються в архівах України.

Метою дослідження є аналіз неопублікованих й опублікованих матеріалів з життєдіяльності РКЦ на Правобережній Україні кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.

Матеріали Державного архіву Житомирської області (ДАЖО) дають можливість дослідити міжконфесійну обстановку на Правобережній Україні наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ ст., спрямованість етноконфесійної політики російського уряду та механізми її реалізації на Правобережжі в зазначений період (ф. 178); зміни в конфесійній карті Правобережної України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: ф. 67; ф. 178 у яких є дані про чисельність римо-католицького духовенства, кількість приходів у Київській, Подільській і Волинській губерніях, переслідування римо-католицьких священників за навернення православних до католицької віри.

Інформацію про заборони здійснювати поховання померлих католиків на православних кладовищах, хрещення дітей за латинським обрядом, а також шлюбів православних із католиками, відвідувати інші приходи можна знайти у ф. 70, оп. 1, спр. 89); ф. 178 (оп. 29, спр. 531; оп. 13, спр. 405).

Для розширення інформації про соціально-економічний стан РКЦ наприкінці ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. можна послуговуватися документами: ф. 178, оп. 4, спр. 90, спр. 120; оп. 6, спр. 963; оп. 7, спр. 199.

Соціально-економічне становище РКЦ на Правобережній Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. відображено в наказах консисторії на затвердження проектів контрактів про передачу в оренду земельних ділянок, які належали костелам (ф. 178, оп. 7, спр. 2300).

Репресивну політику російського самодержавства щодо римо-католицьких священників після повстання 1863 р. можна простежити через призму джерел: ф. 178, оп. 7, спр. 2393, спр. 2546, спр. 2671; оп. 13, спр. 219.

Матеріали ДАЖО розширюють інформацію про прогресивні процеси в господарствах римо-католицького духовенства, які відбувалися після впровадження столипінської аграрної реформи (ф. 178, оп. 2, спр. 14, спр. 28, спр. 41, спр. 44, спр. 50, спр. 52); особливості хутірського римо-католицького землеволодіння (спр. 64, спр. 66); укладення вигідних контрактів із римо-католицькими монастирями та представники польської магнатерії (ф. 178, оп. 1, спр. 816; оп. 2, спр. 77); особливості умов орендних договорів із селянами (ф.

178, оп. 2, спр. 78), із юридичними особами (ф. 178, оп. 1, спр. 850; оп. 2, спр. 55).

Інформацію про громадсько-політичну діяльність РКЦ та репресивні заходи влади щодо римо-католиків зберігають документи: ф. 70, оп. 1, спр. 280; ф. 178, оп. 7, спр. 2393; оп. 13, спр. 662.

Культурно-освітню та благодійницьку діяльність римо-католицького духовенства наприкінці XVIII – першої половини XIX ст. відображають матеріали фондів 90, 178, 70, зокрема інформація: про друкарні Бердичівського кармелітського та Луцького домініканського монастирів (ф. 90, оп. 1, спр. 20); стан парафіяльних шкіл, приходських училищ і римо-католицьких семінарій; передачу в м. Романові інституту для благородних дівчат під управління монахинь-візиток (ф. 178, оп. 4, спр. 41, спр. 67, спр. 80, спр. 85, спр. 147, спр. 159, спр. 253; оп. 7, спр. 2015); відкриття навчальних закладів у Волинській губернії (ф. 70, оп. 1, спр. 23).

Документи ДАЖО також містять інформацію про участь римо-католицьких священників Правобережної України у зборі коштів на потреби товариств – Червоного Хреста, сліпих; у заснуванні товариств покращення народної праці (ф. 178, оп. 1, спр. 312, спр. 326; оп. 30, спр. 433; оп. 38, спр. 12).

У Державному архіві Волинської області зберігаються справи в яких є відомості про життєдіяльність РКЦ Волині упродовж XIX – початку XX ст.: ф. 3 (Луцька міська управа), ф. 35 (Волинська духовна консисторія), ф. Р. 4 (Виконавчий комітет Луцької міської Ради депутатів трудящих), ф. 229 (Ковельський міський магістрат), ф. 359 (Володимир-Волинський повітовий суд), ф. 361 (Луцький повітовий суд), ф. 363 (Ковельський повітовий суд), ф. 416 (Пульмівське волосне правління), ф. 515 (Володимир-Волинська військово-слідча комісія), ф. 516 (Володимир-Волинська комісія воєнно-польового суду).

У матеріалах Державного архіву Київської області є інформація про політику російського самодержавства щодо землеволодіння РКЦ (ф. 2. Канцелярія київського губернатора, оп. 1, спр. 2612); репресивні заходи влади, спрямовані проти римо-католицьких священників – учасників польського повстання 1830-1831 рр. (оп. 1, спр. 4022); політично неблагонадійних ксьондзів (оп. 1, спр. 4352, спр. 4467); нагляд за прихожанами греко-уніатського віросповідання, які відвідували римо-католицькі церкви та каплиці, щоб не перейшли в римо-католицизм, та віддачу під суд ксьондзів, які спокушали різних осіб із православ'я в католицизм (оп. 1, спр. 4342, спр. 21381) тощо.

У фондах Державного архіву Рівненської області – ф. 379. Рівненський повітовий справник; ф. 394. Рівненська гімназія, є справи, які дають змогу простежити засоби обмеження царськими можновладцями та Російською православною церквою вплив РКЦ на населення Волині у другій половині XIX ст.

Документи Державного архіву Хмельницької області, зокрема справи фонду 685 (Подільська римо-католицька духовна консисторія), містять

інформацію про репресивні заходи російських чиновників проти римо-католицького духовенства (оп. 1, спр. 82, спр. 424).

У ф. 2 (Проскурівський повітовий суд, он. 1, спр. 673) є інформація про переслідування ксьондзів за антиросійські вислови.

У ф. 315 (Подільська духовна консисторія, оп. 1, спр. 1185) є документи, які розкривають заходи влади щодо боротьби з відходом від православної віри в католицизм (спр. 1200); розширено відомості про здійснення царизмом секуляризації РКЦ – передачу садів католицьких монастирів на користь Російської православної церкви (спр. 3976).

Наукову цінність для дослідників становлять документи Центрального державного історичного архіву України, м. Київ: зокрема у справах ф. 442 є відомості про становище духовенства в Київській, Подільській і Волинській губерніях (оп. 1, спр. 1805, ч. 2); стан католицьких церков у Київській, Подільській і Волинській губерніях (оп. 1, спр. 3621); ліквідацію римо-католицьких монастирів у Подільській, Київській і Волинській губерніях (оп. 64, спр. 166а, ч. 2).

З аналізу вище названих документів можна зробити висновок, що вони загалом мають об'єктивний зміст.

Із низки опублікованих джерел з історії РКЦ можна послуговуватися календарями Луцько-Житомирської римо-католицької єпархії, у яких вміщено статистичні дані про чисельність духовенства, костелів, монастирів, деканатів і парафій, звідки римо-католицьке населення отримувало необхідну інформацію з життя дієцезії [1].

Інформація про співвідношення учнів за віросповіданням у середніх навчальних закладах Правобережжя, зокрема у Волинській губернії, є в огляді Волинської губернії за 1902 рік [2].

У листах, написаних невідомими авторами, що розповсюджувалися серед місцевих парафіян і священників, є заклики до селян і міщан українців римо-католицької віри поширювати національні настрої серед римо-католиків Правобережної України [3].

Дані про економічне становище монастирських селян вміщено у збірнику документів «Селянський рух на Україні. 1826-1849 рр.» [4].

Мемуарна література відзначається багатим фактажем, особистісним баченням подій суспільного, церковного, духовно-культурного життя.

У спогадах простежується участь римо-католицького духовенства в польському національно-визвольному русі.

А. Яловіцький акцентував на підтримку ксьондзами повстання 1830-1831 рр. на Правобережній Україні, зокрема у розповсюдженні прокламацій і листівок, постачання повсталих зброєю [5].

Учасник повстання М. Чайковський відзначав активну участь чернецого духовенства у збройному виступі, яке було, на його думку, «цілковито відданим польській справі» [6].

У спогадах Б. Познанського наведено приклади відстоювання ксьондзами своїх переконань зі зброєю в руках [7].

Мемуари А. Козерадзкого [8] містять статистичні дані стосовно політичних виступів римо-католицького духовенства на Правобережжі.

Цінним джерелом є матеріали преси. Урядова газета «Киевлянин» також присвячувала статті конфесійним проблемам на Правобережжі.

З повідомлення газети «Волинь» дізнаємося про боротьбу місцевої поліції з відкриттям ксьондзами в краї таємних польських шкіл.

Таким чином, підхід органів преси до міжконфесійної ситуації в регіоні відповідав релігійній політиці царату.

Узагальнюючи зазначимо, що архівні й опубліковані джерела, періодика, творчі надбання безпосередніх учасників історичних подій дають змогу дотримуватися критичного підходу, всебічного аналізу та зіставлення даних з іншими джерелами. У них загалом об'єктивно відображено різні аспекти життєдіяльності РКЦ на Правобережній Україні кінця XVIII – початку ХХ ст.

Список використаних джерел та літератури:

1. Kalendarium Liturgicum Dioecesium Luceoriensis et Zytomiriensis nee non ecclesiarum per Podolian. Zytomiriae, 1884–1915.
2. Обзор Волинской губернии за 1902 год. Житомир, 1903. 89 с.
3. До селян і міщан українців римо-католицької віри (Лист від українців католиків з Києва). Полтава, 1917. 10 с.
4. Селянський рух на Україні 1826-1849 : зб. документів і матеріалів. К.: Наук, думка, 1985. 504 с.
5. Jelowicki A. Moje wspomnienie, 1804 – 1831 – 1838. Wyd. 5. Lwow, 1833. 254 s.
6. Записки Михаила Чайковского (Садък-паши). *Киевская старина*. 1891. Т. 32. № 1. С. 40–72.
7. Познанский Б. Воспоминания о польском восстании на Украине. *Киевская старина*. 1885. № 12. С. 571–611.
8. Kozeradski A. Wspomnienie z lat szkolnych 1820–1831. Warszawa, 1962. 234 s.

Олена Синявська,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін

Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ОЦИФРОВАНИХ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРЕВАГИ

Історія, як наука, завжди покладалася на архівні джерела як основний засіб відкриття минулого. Проте, з розвитком сучасних технологій і розширенням доступу до архівів виникають нові методологічні виклики та